

Az „idegen istenek“.

Írta : Dr. Boros György.

A vallás tankönyveiben ezelőtt még csak ötven esztendővel is határozottan megkülömböztették a kijelentett és a nem kijelentett vallásokat. Ma is tanítják a gyermekeknek, de a tudomány napirendre tért fölötte. Most már nem az a kérdés, hogy Izrael istene a Horeben vagy a Sinain adta-e ki a törvényt, hanem az, hogy a kanaani népek vagy a szomszéd nagy nemzetek voltak-e nagyobb befolyással a vallásos fogalmak fejlődésére.

Minél gazdagabb megnyilatkozásai vannak a hitnek a kultuszban, annál több idegen elem van benne. Minél kevesebb szerepet juttat a kultusz a hívőknek s minél több munkát ad a papságnak, annál kevesebb benne a szellemi tartalom. Minél arisztokratikusabb a nemzet, annál fényesebb trónja van istenének, s annál nagyobb udvara a papságnak.

A külső hatás lehet oly erős, hogy megsemmisít minden eredetiséget, de az erő nagysága mindig viszonylagos. Ha az új hatóerő megfelelő ellenállással találkozik, alkalmazkodni kezd, s békés uton érvényt szerez magának.

Izrael törvényhozói a nemzeti öntudat erejéhez mérten erősebb vagy gyöngébb intézkedéseket tesznek a nemzeti jogok megvédésére. A törvényhozó minden fogást fölhasznál, hogy törvényének érvényt szerezzen, de mindaddig, amíg a nemzeti és isteni jogokat együttesen akarta biztosítani, nagyon kevés eredményt ért el. Izraelnek sem geográfiai helyzete, sem terjedelme nem volt alkalmas a szilárd állammá tömörülésre. Nem volt központi helye s nem volt természetes védő határa. Ebből magyarázható meg, hogy vallása csak akkor kapott sajátos nemzeti jelleget, a mikor önálló politikai szereplése megszűnt. Ekkor a törvényhozó a gyakorlati nézőpontok szerint alkotott újra mindent, a vallás szolgálát megtette a nép uráivá, s mind azokat, akik a templom mellett szerettek

volna látni országot is, kizárták a maguk köréből. A kívül maradtak új országot, a jövődő országát gondolták ki s fejévé tették az örökös királyt, a messiást.

Ez a távlati kép magába foglalja a „kiválasztott nép“ egész életét, de hogy látható is legyen, egyes részeit külön véve meg kell nagyítanunk.

Minket első helyen a vallás érdekel, s abban is az a hatalmas korszak, amely alatt a próféták, vagyis a nemzeti hősök a nemzetért az Isten nevében s az Isten jogai védelméért vívtak. Ezt csak akkor érthetjük meg, ha megismerjük „az idegen isteneket“, akikről oly nagyon féltették nemzetüket.

Az idegen istenek tilalma.

Ne legyenek neked idegen isteneid én előttem (Ex. 20₃). Idegen istenek nevét ne emlegessétek (Ex. 23₁₃), mert nem szabad imádnod más Istent, mert az Úr, kinek neve féltőn szerető, bizony féltőn szerető Isten ő (Ex. 34₁₄). Aki isteneknek áldozik, nem csupán az Urnak, ¹ megölettessék (Ex. 22₂₀).

Ezek a tiltó rendeletek a 9-ik és 8-ik száz (Kr. e.) fölfogását fejezik ki, s ha más uton nem is volna alkalmunk megtudni, nyilván bizonyítják, hogy akkor az idegen istenek nemcsak az idegen népek, hanem Izrael népe előtt is közkedveltségnek örvendettek. Semmi adatunk nincsen, amelyből megtudhatnók, kitől származott az a törvény (Ex. 20—23), amely így intézkedik. A 20₂₂ Mózeset említi. Jahveh neki szólott az égből, hogy Izrael fiait intse: ne csináljatok (én mellém) ezüst isteneket, arany isteneket se csináljatok magatoknak. (23.) A Mózes törvényszerzői érdemeit ezuttal nem érintjük. Talán más alkalommal. Azzal azonban tisztában lehetünk, hogy itt ez a név sem úgy nem bír jelentőséggel mint a törvényszerző, sem úgy mint a meglevő törvény kihirdetőjének neve.

Ez a törvény nem állami, hanem inkább társadalmi, nem valási, hanem inkább természeti érdeket tart szemé előtt. A társadalom még a természetjog alapján áll. A vallás s a hit tárgya háttérben van. Észrevehető, hogy a nemzeti isten iránt kevésbé érdeklődik a törvény összeillesztője, még kevésbbé maga a törvény. A tízpa-

¹ Az idézetekben „Úr“ helyett mindenütt Jahveh-t kell olvasni, hacsak ellenkezőre nem figyelmeztetjük az olvasót.

rancsolat nem szoros tartozéka e törvénynek, s abban a főtétel (Én Jahveh vagyok a te istened) határozottan később tétetett a törvény elébe.²

A másodikban csak magyarázatképpen fordul elé, a negyedikben a Jahveh név használata tiltva van, ami ellenkezik a második parancs szellemével és intenciójával, tehát valószínűleg későbbi keletű, akkori, amikor a papi fölfogás szerint alakult Jahvehnek a néphez való viszonya.

Ezenkívül a 20₂₂-t a szerkesztő alkalmazza, de ha a 19—21 tartalmával összevetjük, meggyőződünk, hogy ennek a névnek itt nincs helye, nincs kellő értéke. Az egész törvényben (20—23) csak 22₁₁, 20.-ban szerepel a Jahveh név mint a szöveg tényező-része, s még itt is az első valószínűleg a másik név, (Elohim) helyett.³

Nyilván látszik ezekből, hogy a legrégebb törvény nem állott a Jahveh, vagyis a nemzeti isten szolgálatában. Elohim volt a kedves név előtte, valószínűleg azért, mert ezalatt bármely nevet érthettek. Hogy értettek is, az ki fog derülni tanulmányunk rendjén.

Egy pár észrevételt már most meg kell tennünk. A két első idézet az „idegen“ istenek tilalmát hangsúlyozza. A magyar fordítók az eredeti szónak⁴ nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, mint a mekkora megilleti. A 34₁₄ versben helyesen mondják „más“ istennek, s a 22₂₀-ból teljesen kiderül, hogy az intelmek és intézkedések azért voltak szükségesek, mivel a nép Izrael faji isteneit is tiszteletben részesítette. Sőt valamely erősebb képzelődés nélkül is kimondhatjuk: a nép Jahveht nem kedvelte, benne nem bízott, a nevét nem emlegette, nem imádtá.

Vallástörténelmi nézőpontból rendkívül érdekes és fontos dolog, hogy némely királyok nemcsak a 9-ik és 8-ik, de még a 7-ik százban is egyenlő jogot adtak a többi népek istenének a magukéval. Csak a 7-ik száz utolsó felében akad olyan király Judában, a derék ifjú Jozsiás,⁵ aki törvénnyel tiltja s intézkedésekkel akadályozza meg az idegen istenek kultuszát. (Deu. 5₁₄)

² Már Ewald azon a véleményen volt, hogy az első parancs ez volt: ne legyenek idegen isteneid. Ezt a nézetet a későbbi írók mindjobban kiszélesítették.

³ A Lxx ezt használja.

⁴ Elohim Achérim: Achar nem jelent idegent, hanem mást, egyebet, utánalevőt.

⁵ Nem (is) volt ő hozzá hasonló király ő előtte, aki úgy megtért volna a Jahvehhoz teljes szívéből, teljes lelkéből és teljes erejéből, Mózesnek minden törvénye szerint, de utána sem támadott hozzá hasonló. 2. Kir. 23₂₅ (1898. évi szöveg.)

A magyar fordítók az eredeti írónál okosabbak akarván lenni, a maguk hitét, vagy gondolatát minden aggodalom nélkül belecsúsztatják az őskori író szövegébe. Az Ex 34₁₄-ben „féltn szerető“ istennek mondják a bosszúálló⁶ Istent a legújabb fordítók.⁷

Eltekintve attól, hogy a fordítás önkényes, tehát rossz, a fogalom sem fedí a valót. Amos, akí a törvény keletkezése idejéhez legközelebb, de mégis azután szólott, határozottan mondja: Három bűne miatt Izraelnek, sőt négy miatt nem kegyelmezek meg. (2₈) Kereszettek Jahveht és éltek, külömben leszáll a József házára és megemészti Béthélt. (5₈) Utálom a Jákob kevélységét, gyűlölöm palotáit, azért prédára vetem a várost mindenestől. (6₈) Megmértem, népemnek Izraelnek bensejét és nem kegyelmezek meg neki többé (7₈) Ha a Seolba ássák is le magokat, a kezem onnan is ki ragadja őket. (9₂)

Amos kortársa, vagy közeli utóda, Hoseas miután kiürítette keserűségének és haragjának utolsó poharát is, csak ennyit mond: nem cselekszem haragom hevében, nem fordúlok vissza Efraim vesztére, mert Isten vagyok és nem ember, szent te közötted és nem haraggal jövök (Hos. 11₉).

Ugyanó világosan rámutat a helyzetre, midőn azt mondja: irgalmasságot⁸ kívánok én és nem áldozatot, az Istennek ismeretit, mintsem égő áldozatot.⁹ Ő az északi ország lakója, látta, hogy a

⁶ Él Kanná.

⁷ *Károli: Szent Biblia az eredeti szöveggel egybevetett és átdolgozott kiadás.* Ennek a kiadásnak volt egy megelőzője, amely 1898-ban jelent meg s csak az „Ő-szövétséget“ tartalmazta. Ezt a kiadást nagy sietséggel visszavonták és megsemmisítették, mivel jobban kedvezett a tudományos igazságnak, mint a hagyománynak s a szokásnak. Alkalmilag megtesszük az összehasonlítást e kettő között. Mélyen sajnáljuk, hogy a Brit is külföldi Biblia-Társulat ezt a nagy kárt tette önmagának is, a tudománynak is.

⁸ Az új fordítók itt is önkényesen járnak el, Cheszed-et „szeretetnek“ fordítják, holott az elkobzott 1898. évi is a régebbiek is irgalmasság szót használnak, mert ez felel meg.

⁹ A mi fordítóink nem hajolnak meg a tudomány parancsa előtt, a héber Istennevet (Jahveh) csak elvéve használják. holott az „Úr“ szó ennek nemcsak nem felel meg, de lehetetlenné teszi a tartalom megértését. Adonáinak felel meg a magyar „Úr“. Talán egyszer, valaha, mi is rájövünk, hogy az igazság a maga naturalis valóságában bir értékkel. A ki elveszen belőle, vagy hozzátold, vétkezik az igazság ellen, ellensége a tudásnak és nem barátja a vallásnak.

paráznság, bor és must elvette eszöket, mert megszűntek a Jahvehnek szolgálni (3_{11:10}).

A Jahvehról megfélekedtek, de mindazokon a helyeken, ahol az idegen istenek tartózkodnak: a hegyek tetején áldoznak, a halmonkon füstölnek, a cserfa, nyárfa és tölgyfa alatt áldoznak és fajtalankodnak.

Figyeljük meg a proféta vádjait s látni fogjuk, mennyiféle oltáron, hány élő és élettelen bálványistennek állottak szolgálatában.

Efraim faistenekhez ¹⁰ csatlakozott (4₁₇). Izrael hűtlen lett Jahvehhoz s most megemésztí őket az újhold.¹¹ (5₇) Samaria borjúja ¹² utálatos. (8₅) Efraim megsaporította az oltárokat a bűnre, bűnre vezették őt az oltárok. (8₁₁) Baalra pocsékolták az ezüstöt, aranyat ¹³ (2₇) megbosszúlom a baalok napjait, melyeken füstölve áldozott, felrakta gyűrűjét és nyakláncait és elment szeretői után. (2₁₈) A baalok neve volt szájában s azt „baalomnak“ szólította. (2₁₅) Jahvehnek pere van a föld lakóival, mert nincs Isten ismerete a földön.¹⁴ Népem az ő fájától (faistenétől) kér tanácsot és jósló vesszeje mond neki jövendőt. (4₁₃)

Ily köztelenséggel csak szemmel látott és szívvvel fájlalt tényekről lehet beszélni. Tehát el kell fogadnunk tény gyanánt, hogy a 8-ik százban, vagyis az Amos és Hoseas korában „e föld nem követte Jahveht“ (Hos. 1₂).¹⁵

Az idegen istenek kultusza.

Minden hegynek, völgynek, minden fának, forrásnak és kút-
nak, a tavasznak, nyárnak, az éjnek, nappalnak, a magasságnak s a mélységnek, az égnek, a földnek s annak is, ami a föld alatt volt, volt istene, és a keleti ember idő és alkalom szerint minde-
nikkel igyekezett jó viszonyban lenni. Az élettelen világban az élő-
t kereste, s ahol erőt sejtett, ott félelemmel meghajolt. A halot-

¹⁰ Acabbim.

¹¹ Chodes.

¹² Egléká.

¹³ Ászu labbáal.

¹⁴ Éjn daat Elohim báárecz.

¹⁵ Az ótestamentumnak mindenik könyvében hemzseg az idegen istenek, istenképek, bálványok vagy helyettesítőik neve, emléke, tisztelete, tiszteletének helye, az áldozás módja, anyaga stb., amit csak ez a néhány idézet is igazol

tak lelkét nagyon megbecsülte, gondoskodott róluk, megtöltötte sírjukat élelemmel s mindennel, ami kedves volt életökben, mert azok visszajártak a földre. A politeizmusnál jóval régibb vallásos fölfogás, az animizmus és samanizmus maradványai, együttéltek a hitben s bizonyosságot tettek létezésükről a cselekedetekben.

Bibliánkra rányomták a politeizmusnak minden vonását. A leggyakrabban használt istennév Elohim¹⁶ közös az összes sémi népekkel. Annyira uralkodó név volt, hogy a legpuritánabb Jahvista próféta is kénytelen használni, mert a Jahveh nevet csak úgy tudta meggyökereztetni, ha ezzel az uralkodó¹⁷ és kedvelt istennévvel magyarázta meg.

A Genesis 2. és 3. részében kizárólag Jahveh szerepel isten gyanánt, de az olvasó, vagy átdolgozó nem volt megalégedve vele. Mindenik Jahve-név mellé hűségesen oda illesztette az Elohimot is, mert így jelentősebbnek, teljesebbnek tartotta. Talán azt hitte, hogy a világteremtés nagy munkáját az Elohim tudta elvégezni.¹⁸

Ilyen erőszakos eljárást aránylag kevés helyen követtek, de arra számtalan eset van, hogy mikor az író valamely cselekedetet a Jahveh-nak tulajdonít, jónak látja Elohimmal magyarázni meg. Én megesketlek téged Jahvehra, az ég Elohimjára és a föld Elohimjára (Gen. 24₃. v. ő ugyanott 7., 12., 27. stb.). Egy másik helyen már nem az ég és föld Elohimja, hanem: én vagyok Jahveh, Ábrahámnak, a te atyádnak Elohimja és Izsáknak Elohimja. (Gen. 38₁₃ stb.)¹⁹

Ezeket a formákat kiegészítjük egy rendkívül értékes kifeje-

¹⁶ Él és Elohim az ótestamentumban előfordul 2570-szer, az arami nyelvben Elah és Ilah, a kananiban Baal, az assyrban Ilu.

¹⁷ Amos 3₁₃. v. ö. 6. 8. egy mondatban mind a három nevet: Elohim, Jahveh és Adonai, használja, s az Elohim is, az Adonai is a Jahveh jellemzésére szolgált.

¹⁸ Klostermann ezt azzal magyarázza meg, hogy a szerkesztő a Gen. 2-ik és 3-ik részét összhangba akarta hozni az 1-ső résszel, amely csak Elohim nevet használ, de hiszen az összhangot úgy is el lehetett volna érni, ha az első részbe teszi be a Jahveh nevet; nem tette, mert az Elohimnak akart kedvezni.

¹⁹ Még előfordul a következő helyeken: Ex 9₃₀, 2 Sam. 7_{22*25} 1 Kr. 17₁₆ 2 Kr. 6₄₁. Zs. 84_{8,11} Jon. 4₆. A görög fordítás (Lxx) 8₂₁-ig folytatja, de a magyarban csak a 2. 3. r.-ben van meg.

zéssel: És (Ábrahám) ültetett egy *Esel*-t (tamariskust) Beersebaban és ott a Jahveh, az örökkévaló Él nevét hívta.²⁰ (Gen. 21.,₃)

A végtelékig lehetne folytatni az ilyenmő idézeteket. De enél talán érdekesebb lesz, ha rámutatunk arra, a mi fennebbiekkel egymínőségő, de nagyobb jelentőségő, mert nemcsak egyes szavakon, hanem egész könyveken érvényesöl.

Az Elohim-név hívei az irodalmi korszakban iskolát teremtettek, úgy szintén a Jahveh-név kedvelői is. Az utóbbiak, a radikálisabb nemzeti párt apostolai voltak.

Az irodalmi kor első prófétái, de bizonyosra vehetjük, hogy az élőszó prófétái Ilyés, Elizeas és társaik is velök tartottak.²¹

A Királyok könyve, ámbár későbbi iskola hatása alatt készült, mégis hihetőleg a valót tartalmazza, midőn Jahveht nevezi Ilyés istenének. Ilyés mindig Jahvéhoz könyörög s Jahveh nagy dolgokat vitt véghez a próféta kívánsága szerint. A királyok rettegnek szavától, mert kedvelt isteneiket, a baláokat és azok prófétáit üldözi, megveti és el akarja döntetni, hogy melyik az igaz isten: Jahve-e vagy a baálok.²²

A Jahveh híveit nemzetibb érzelműnek tartjuk az Elohim híveinél, mert a nemzet faji istenéhez ragaszkodnak, míg ellenben a másik iskola megtartja az idegen istenekével közös nevet. Amos, Hoseas, Jesaias (Ezsaiás) ennek az egy névnek akarnak diadalt biztosítani.

Ámde a nyomdokukon haladó Deuteronomiumi iskola²³ a közvetítő irányt választja s a Jahveh-t a nép Elohimjának nevezi. mert átlátta, hogy az idegenektől csak úgy szabadíthatja meg, ha Jahveh-t elismerik Elohimjoknak és kiirtják a templomból s más helyről mindazt, ami az idegen istenekre emlékeztet.

Az Elohimhoz való ragaszkodás oly nagy és megdönthetetlen volt, hogy a fogság utáni papi iskolának némelyik tagja kizárólag az Elohim nevet használja, aminek ékes bizonyítéka a Gen 1 része és mindazok, amelyek a papi írói iskolából kerültek ki. Ez az iskola biztosította a többes isten névnek az egyisten jelentőségét. Csak kivételesen tekinti többesnek az Elohim nevet.²⁴ A Gen.

²⁰ Él ólám.

²¹ V. ö. Dr. Carpenter: The Bible in the XIX. Century 147 l.

²² 1 Kir. 18.

²³ 650 körül keletkezett.

²⁴ Gen. I. 26. Vajjőmer Elohim naasze Adám betzalménu kidmuténu.

I. 26-ban Elohim mint cselekvő alany többes: teremtünk, (vagy teremtsünk) embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra, de a bevezető vagyis kötő ígét itt is egyesben használja. A keresztény dogmatikusok harca, melylyel ezt a kifejezést ostromolták, mióta a trinitárius és antitrinitárius kérdések fölvetődtek, minket nem érdekel. Annál jóval jelentősebb az a nagyszámu adat, a mely a Gen. I. részében össze van halmozva az idegen isteneket imádó népek gondolatvilágából. A 2-ik vers Tehom-ja²⁵ a babyloni istennek, Marduknak egyik ellenfele. Német, angol és amerikai assyriológusok és más szakemberek általában elismerik, hogy a Gen I. részében határozottan észrevehető a babyloni teremtés-mythos befolyása. Az 1., 6. és az ótestamentum más helyein is a Tehom személyesítve van s azonos a babyloni Tiamattal.²⁶

A₂₆ a szövegben is rámutat arra, amit a név többese kifejez. Az Elohim köre nem szorítkozhatott a Jahvéhra még akkor sem, amikor a papi törvény szigorú monotheismusa uralkodott, mert az idegen hatást nem lehetett elkerülni. Kire és kikre gondol az író, mikor ilyen változtatást tett a stílusban, ki tudná megmondani? Hogy nem Jézusra, sem a szentlélekre, azt könnyű átlátni. De vajjon gondolt e valakikre? Vajjon nemcsak egyszerű írói fogással van-e dolgunk? Éppen az ember, a legtökéletesebb teremtmény gondolata nagyon könnyen elragadhatta azt, aki az embert oly sokra becsüli, hogy minden teremtmény fölébe és Isten mellé helyezi. Ez a különben bőbeszédű író, az emberre több figyelmet fordít, mint bármely más teremtményre, éppen egyharmad annyi szót használ föl, mint a többire együttvéve. Mindent az ő rendelkezésére bocsát, mindennek urává teszi. Az embert tekintve nagyon emelkedett gondolkozásról tesz tanuságot, de vajjon azt mondhatjuk az Istenről is.

Talán nem csalódunk, ha a 26-ik versből azt sejtjük, hogy írónk itt is a babyloni hatást árulja el. Innen vette a többes formát. A babyloniak sok istene versenyez egymással a teremtés munkájában. Rombolnak is. Először legyőzik Tiamatot (Tehom) majd az erősebb a gyengét.²⁷

²⁵ Vechosek alpenéj Tehom.

²⁶ Zimmern. Cheyne, Sayce, A. E. Whatham. v. ö. Bibl. World. 1910. nov.

²⁷ Érdekes a megfigyelésre, hogy ugyanez az író 1r 26 szavait a 27 v. és 5₁-ben ismételi, de itt már egyesben: az Elohim hasonlatosságára teremtette vala őket, férfiuvá és asszonyvá teremtette őket. Kérdezzük, vajjon az a különben természetes megjegyzés nem vezethető-e vissza a babyloni férfi és nőisten-eszme befolyására?

Mardúk és Assyria meg Babylon többi istenei emberképet és hasonlóságot viselnek Marduknak Babylonban van egy szobra, amelyen mint teljes korban levő férfi egy kígyó-szörnyetegen áll és úszik a tenger (Tehom ?) színén. Fején magas toll-korona, arcát hosszú szakál fedi, testén földig érő köpeny, melyet rózsák és csillagok díszítenek. Szemben a köpenyen a napóra körei egymás fölött forognak. A jobb kezét lebecsátva tartja egy faeszközön, a balkezeiben botot és gyűrűt tart.

Egy másik szobor szerint, a babyloni napisten (v. ö. Gen. I., monda Isten, legyen világosság!) trónján ül, teste ruházattal van takarva. Válláról három fénysugár tör föl, jobb kezével egy pálcát és gyűrűt nyújt az előtte álló király felé. A király jobb kezét imára tartja, turbán van a fején és hosszú köpeny a testén.²⁸

Az ember teremtése babyloni leírásában meglepően hasonló vonásokat találunk.

Szive üzte őt, hogy rendelkezék (okosan)

Száját kinyitván, (szól) Eához,

(A mi) szívéen van azt mondja el neki:

Vért (véreemet?) akarok összegyűjteni, csontot (?) akarok hozzá
[illeszteni (?)

Embereket akarok teremteni, akik (a földön) lakjanak

Nekik legyen kötelelességök az istenek tisztelete, ők legyenek . . . !

Tovább a teremtés tankölteményében ezt mondja:

Hogy az istenek az ők kedvök szerinti helyen lakhassanak,

Teremtette (Marduk) az embereket.

Teremtette Arurut, vele az emberi nemet,

A mező állatait, lelkes lényeket teremtett a mezőre,

Tigrist és Eufratest teremtette és a helyökre tette,

Jó nevekkal nevezte el azokat . . .

²⁸ Gressmann: *Altorientalische Texte und Bilder im Alten Testamente*. 1909. Bilder 58, 59. I. A babyloni teremtéscsoposban (Gilgamesepos) ezt olvassuk:

A mint az istenek atyáikat, s az ők szavok erejét látták,

Megörvndettek és hódolva kiáltották: Marduk a király!

Ekkor átnyújtották neki a pálcát, a trónt és a királyi gyűrűt.

Adtak neki egy ellenállhatlan fegyvert, mely az ellenséget visszaveri,

Rajta, Tiamat életét vágd le!

A szelek hordják el vérét ismeretlen helyre!

Folytatólag felsorolja a növény- és állatvilágban teremtett lényeket, bővebben és részletezőbben, mint a Genesis. A Gen. 1. és 2. részeivel összehasonlítva azt látjuk, hogy mindkettővel rokon, tehát nemcsak a papi író korában, hanem a 8-ik százban is a babiloni befolyás érvényesült a teremtés leírásában.

Asszírria, Babilon, Siria, Fönícia, Kanaan, Egyptom s mindazok a kisebb és nagyobb országok s népeik, amelyek a „kiválasztott nép“-pel, avagy országával érintkezésben voltak, megajándékozták egy vagy más eszmével, földi kincscsel, égi, földi és földalatti istennel. Azaz talán jobb lesz megfordítva mondanunk, a héberek elsajátították, hitők világába, gondolataik tárházába, s azután irodalmukba is beillesztettek mindent, ami tetszett nekik. Ennek köszönhető, hogy oly gazdag s oly változatos a biblia irodalma.²⁹ Ennek tulajdonítandó az a sok istennév, amelyekkel a bibliai írók benépesítették szent könyvünket.

Minthogy a keleten elért sikeres fölfedezések most már világosságot derítnek sok olyan dologra, ami eddig vagy teljesen érthetetlen volt, vagy rosszul értettük, folyóiratunkban olykor-olykor igyekezni fogunk megvilágítani a vallás alapvető kérdéseit.

²⁹ Ezalatt nemcsak a kanonikus könyvek gyűjteményét értjük, hanem az összes apokrifusokat is.

Vallás és életfilozófia.

Írta: Vári Albert.

Az a vágy, hogy az ember a saját életét mennél szebbé, jobbá és boldogítóbbá tegye, egykorú magával az emberrel. Pusztulása is csak az utolsó ember halálával következik be. Bármennyit tévelygett és bármennyit csalódott az ember boldogságot kereső útjában; de azért a boldogság reménye mindenhová híven elki-sérte. Boldogúlni! ez volt jelszava az ősebernek a természet ele-meivel folytatott nehéz harcában. Boldogúlni! Ez a jelszava ma a tudomá-ny és kultúra egy-egy elrejtett kincseért vívott emberfeletti munkájá-ban. És az embernek ez a vágya kifejezésre jut és kielégítést keres a szel-lem minden művében, az elme minden gondolatában. Ott látjuk a ter-mészettudományban, ott a történelemben, ott a bölcészetben s ott a tudományok többi ágában. Sőt többet mondunk. Minden tudomá-ny annyiban nyer praktikus értéket, amennyiben az emberi élet szebbé, jobbá és boldogabbá tételéhez hozzájárul s azt elősegíti.

Azonban ez a kérdés fölfogásunk szerint mégis első sorban a vallás körébe tartozik. Annak a vallásnak a körébe, mely a lé-lekre van alapítva, melyet rideg dogmák és tantételek nem zártak el az embertől, amelyet sem egy rendszer, sem valamely szerve-zet nem foglalt le magának; hanem szabadon végezheti a maga emelő, lendítő és boldogító hivatását. Ki vonná kétségbe, hogy minden vallás, a maga eredeti célzata és szándékai szerint az élet szépítését, az emberek jobbítását és boldogítását írta zászlójára. Megtaláljuk ezt a konfucianizmusban úgy mint a Buddhizmusban, a Mózes vallásában úgy mint a Mohamedében. A kereszténység ősi alkotó elemei pedig tisztán e célnak vannak szentelve. Midőn Jézus a boldogság útjaira mutatott rá, midőn istenországának a törvényeiről és polgáraitól beszélt; midőn a hit és cselekedet egy-ségét hirdette; midőn a feltámadás föltételeit fejtegette: mindenütt egy gondolat lebegett lelke előtt: az emberek jobbá tétele s bol-